

Ett eget rum. Kön, kropp och sexualitet i några svenska samtidsromaner

Jenny Björklund

Växjö universitet

jenny.bjorklund@vxu.se

A Room of One's Own: Gender, Body and Sexuality in Three Contemporary Swedish Novels

Louise Boije af Gennäs and Mian Lodalen depict two kinds of female bodies in their novels: the heterosexual upper-or-middle-class body and the lesbian working-class or left-wing activist body. The heterosexual upper-or-middle-class body is controlled and kept in place in various ways—through clothing, make-up, gestures and even eating disorders. The lesbian working-class or left-wing activist body is described as a place for freedom. It is depicted as natural and is not limited by clothing and make-up, and thus becomes less controlled; it can express sexuality and take up space through gestures and other bodily expressions. This paper focuses on the representation of different bodies in Boije af Gennäs' and Lodalen's novels and the influence of gender, sexuality and class on the body's possibilities to express itself and claim its space in the world. The body thus becomes a place where different identities as well as ideas of nature and culture meet.

Inledning

I sin klassiska essä *A Room of One's Own* (1929) hävdade Virginia Woolf att kvinnan behöver ett eget rum för att kunna skriva romaner (Woolf 2005, 4). I det följande kommer jag att visa att den kvinnliga kroppen i några svenska samtidsromaner behöver ett eget rum, d.v.s. ett rum som inte är färgat av manlig hegemoni, för att kunna utvecklas fritt. Jag kommer att diskutera representationer av den kvinnliga kroppen i romaner av två författare, Louise Boije af Gennäs och Mian Lodalen. De skildrar i sina romaner två sorters kvinnliga kroppar: den heterosexuella överklass- eller medelklasskroppen och den lesbiska arbetarklass- eller vänsteraktivistiska kroppen. Jag kommer att visa hur de olika kropparna representeras i Boije af Gennäs' och Lodalens romaner och hur kön, sexualitet och klass påverkar kroppens möjligheter att uttrycka sig och göra anspråk på utrymme. Kroppen blir på så vis ett slags plats, en belägenhet där olika identiteter kan mötas och förhandlas. Kroppen som plats ger också uttryck för uppfattningar om kultur och natur.

Begreppen *rum* och *plats*, eller engelskans *space* och *place*, har diskuterats flitigt inom den forskningsinriktning som formerats under 1990-talet och kallas den rumsliga vändningen eftersom den riktar sökarljuset mot just platsens eller rummets betydelse för kulturell meningsproduktion. Magnus Rodell påpekar att relationen mellan de engelska och svenska begreppen, i synnerhet engelskans *space* och svenskans *rum*, inte är helt okomplicerad, men betonar också att de fyra begreppen, trots att de tillskrivs delvis olika betydelsevariationer inom forskningen, inte bör ses som stående i motsatsställning till varandra, utan snarare som överlappande (Rodell 2008, 19–20). I allmänhet ses *rum* som något generellt och abstrakt, medan *plats* uppfattas som mer konkret och knyts till en fysisk belägenhet. Rummet är den allmänna nivå där händelser äger rum och blir ett slags begreppsbyggande av människors idéer om hur saker står i fysisk och kulturell relation till varandra. Rummet organiserar därför och ger mening åt samhället, men kan också kontrolleras av olika institutioner, t.ex. stater. Platsen är den specifika belägenheten där människor lever, ett slags levd erfarenhet och upplevelsen eller förkroppsligandet av rummet (Agnew 2003, 15–16; Cresswell 2004, 8–10; Donnan och Wilson 1999, 9; Houltz, Fors och Baraldi 2006, xii–xiii). I det följande kommer jag att använda mig av begreppen *rum* och *plats*, såsom de diskuterats inom denna forskningstradition, för att analysera hur kroppar representeras hos Boije af Gennäs och Lodalen.

Louise Boije af Gennäs' *Stjärnor utan svindel* (1996) utspelar sig i 1990-talets Stockholm och skildrar Sophie, en överklasskvinna ur adeln som nyligen passerat trettioårsstrecket. Hon är lyckligt gift, har en lovande karriär som författare och journalist och bor i ett vackert hus i en rik förort. En dag möter Sophie den lesbiska radikalfeministen Kaja, och trots deras olika livsstilar och bakgrunder dras de två kvinnorna till varandra och blir vänner. Deras vänskap utvecklas så småningom till kärlek, och Sophie, som alltid har sett sig själv som heterosexuell, bryter upp från sitt äktenskap och flyttar in hos Kaja för att börja ett nytt liv.

Mian Lodalens romaner *Smulklubbens skamlösa systrar* (2003) och *Trekant* (2005) skildrar den lesbiska frilansjournalisten My och hennes vänner i Stockholm. På många sätt påminner Lodalens karaktärer om dem som skildras i *Stjärnor utan svindel* och de lever liknande liv: de deltar i demonstrationer, diskuterar politik, går ut på tjejkubbar och deltar i den årliga Pridefestivalen – huvudpersonen reser till och med till London hos båda författarna.

Den heterosexuella kroppen

I Mian Lodalens roman *Trekant* är huvudpersonen My på fest hos det lesbiska paret Hedda och Karlsson när det ringer på dörren:

Ett vilt kackel bryter loss när Linn, Clara, Läder-Kim, Mackan, Kåta Anette och två tjejer som jag inte känner igen gör entré samtidigt. Jag scannar av att de är hetero på fyra sekunder. Måste vara Heddas jobbarpolare som hon har pratat om. En av dem har en tajt topp som blottar magen och en kort kjol som liknar en vaxduk från 10-gruppen. Den andra bär vit, kort kjol med spets i allmogestil. Ser ut som om hon fastnat i sin mormors spetsgardin på förra släkträffen. Ovanpå gardinen har hon något sladdrigt och grällt med båtringning och snören som man inte hajar var de kommer ifrån och fötterna är nedstoppade i små stövletter med åttiotalsklack. Brösten är uppressade så att bröstvårtorna är i linje med armveckan och sminkningen för tankarna till en festreklam för Max Factor. Ingen, jag säger ingen, flata skulle spöka ut sig sådär. Får en plötslig empati för all världens heterokvinnor. (*Trekant*, 108)

Heterosexuella kvinnor spelar en ganska marginell roll i Lodalens böcker, med undantag för Mys kompis Mackan men hon framställs alltid som ”en i gänget” och önskar ständigt att hon vore lesbisk. Det här är ett av de få tillfällen som My kommer i kontakt med kvinnor som lever ett heterosexuellt liv. Hennes skildring av de två kvinnorna är skämtsam, men budskapet är tydligt: att vara heterosexuell kvinna innebär att klä ut sig. Kostymeringen tycks inte heller vara särskilt bekväm: den ena av tjejerna sägs dra i den alltför korta kjolen inte mindre än tre gånger i detta kapitel (*Trekant*, 111, 113, 117). Kläderna som beskrivs syftar till att kontrollera kroppen och hålla den på plats samtidigt som de gör den till ett objekt att betrakta. I ett annat sammanhang är My på fest där de kvinnliga heterosexuella gästerna i allmänhet bär högklackade skor, och dessa kvinnor omtalas på följande vis: ”De kan knappast springa ifrån en våldtäktsman i de där antifeministiska stilettklackarna” (*Smulkubbens skamlösa systrar*, 81). Att vara heterosexuell kvinna innebär att vara tillgänglig som sexuellt objekt för män och därmed få sin egen frihet begränsad.

Detta kontrollerade kroppsideal återkommer i Boije af Gennäs’ roman, också där i samband med heterosexuella kvinnor. I *Stjärnor utan svindel* är det viktigt för en kvinna att vara smal. Redan i första kapitlet nämner Sophie att hon är smal: ”för smal sa en del och jag beklagade mig ibland, men i hemlighet var jag mycket nöjd med detta faktum” (*Stjärnor utan svindel*, 15). Det finns dock en gräns för hur smal man får bli. Vid ett tillfälle råkar Sophie möta en gammal vän, Nina, som är anorektisk, i ett sent stadium. Nina är så förändrad att Sophie knappt känner igen henne:

Jag studsade till och såg upp, rakt in i ett par bekanta ögon. Men det var också det enda. Skinnet spände och stramade över hennes kindben, och hon hade vattniga sår i ansiktet. Det var en kvinna som såg ut att vara minst femtio år gammal och nyligen utsläppt från ett koncentrationsläger. Hon skulle snart dö, det framgick tydligt. (*Stjärnor utan svindel*, 109 f.)

De samtalar om sjukdomen, och Nina berättar att hon jobbar på ett företag där hon svarar i telefon, eftersom de inte kan ha henne där hon syns. En kvinna som Nina är inte vacker att titta på och måste hållas undan för blickar. I Boije af Gennäs’ roman kontrollerar kvinnorna sina kroppar för att de ska hålla sig smala och vackra – de talar om bantningspiller och håller igen på efterrätter, och Sophie har också hon lidit av ätstörningar. Men att tappa kontrollen över kontrollerandet av kroppen, som Nina, är inte acceptabelt och straffas med utanförskap – Nina har inte ens någon kontakt med sin familj. Den här balansgången mellan smal och för smal blir tydlig när Nina talar om sina bröder: ”De är vackra, framgångsrika och begåvade, och deras fruar är lagom kloka och lagom smala och har lagom stora bröst.” (*Stjärnor utan svindel*, 111) Lagom är ett nyckelord i samband med kvinnor: det finns en gräns för hur mycket de får märkas, åtminstone när det gäller de heterosexuella kvinnorna i Sophies närhet. Vid en middag noterar Sophie hur en väninna bara blir smalare medan hennes man bara blir fetare (*Stjärnor utan svindel*, 248). I denna passage antyds ett samband mellan kvinnans

kroppskontroll och heterosexualiteten: mannens kropp tillåts bre ut sig, på bekostnad av hustruns.

Den heterosexuella kvinnokroppen hos Boije af Gennäs och Lodalen får alltså inte märkas för mycket, utan måste hållas på plats och kontrolleras på olika sätt, genom smink, kläder och gester. Kroppen blir en plats där identiteterna kvinna och heterosexuell möts men den befinner sig i ett rum där män fortfarande dominerar. Denna rumslighet påverkar kroppen och dess uttrycksmöjligheter: den heterosexuella kvinnokroppen ska framför allt vara ett attraktivt objekt för männens blickar, och det sker på bekostnad av dess utrymme och gör denna kropp begränsad.

Den lesbiska kroppen

Att den kvinnliga heterosexuella kroppen måste hållas på plats blir framför allt tydligt när den kontrasteras mot den lesbiska kroppen. Kaja sägs visserligen vara smal, men inte på ett osunt sätt, och Sophie tycker att hon ser stark och senig ut (93). Lesbiska kvinnor sägs ofta vara just starka och ta plats i *Stjärnor utan svindel*, något som står i motsättning till de heterosexuella kvinnorna som ständigt står tillbaka för sina män. Att vara stark och ta plats knyts i stor utsträckning till kroppen. Den får vara naturlig – lesbiska sägs till exempel sällan sminka sig, medan de heterosexuella kvinnorna genomgående beskrivs som välsminkade. När Sophie tillbringar en helg hos Kaja klär hon sig i mer bekväma kläder precis som Kaja och hennes lesbiska väninnor. Detta står i kontrast till de Laura Ashley-kreationer med rosetter och puffärmar som hennes heterosexuella väninnor klär sig i vid sociala tillställningar. Den lesbiska kroppen behöver inte kläs upp i obekväma kläder och inte sminkas till oigenkännlighet, utan får ta plats som den är. När Kaja bjuder på middag i det lesbiska kollektivet öppnar hon dörren topless, och hennes väninnor badar nakna tillsammans i badkaret (*Stjärnor utan svindel*, 255 f.). Bland de lesbiska i romanen är det acceptabelt att visa upp kroppen som den ser ut, utan retuscheringar.

Det här gäller också den lesbiska kroppen hos Lodalen. Som det första citatet om Heddas heterosexuella väninnor indikerade skulle en flata aldrig ”spöka ut sig” på samma sätt. My och hennes väninnor går i allmänhet klädda i bekväma kläder, och ett tema som återkommer är bristen på kroppslig kontroll. Den tidigare nämnda tjejmiddagen blir en sen tillställning, och framåt natten somnar några av de lesbiska kvinnorna. De snarkar högljutt, och den ena av dem har lössnus under läppen som lämnar en brun strimma av saliv på hennes kind (*Trekant*, 127). Den lesbiska kroppen behöver inte vara vacker, utan kan låta de kroppsliga behoven komma före kravet på att vara ett tillgängligt objekt för männens blickar. De kroppsliga behoven får relativt stort utrymme hos Lodalen. My drar sig inte för att berätta om sitt behov av att fisa eller beklaga sig över att hon är för bakfull för att ”lägga en kabel” (*Smulklubbens skamlösa systrar*, 54).

Ett annat kroppsligt behov som avhandlas i stor utsträckning är sex. I *Smulklubbens skamlösa systrar* vill My inte ha ett förhållande utan en älskarinna och beklagar sig ständigt över hur sexuellt utsvulten hon är. Sexualiteten ses inte heller enbart som något som svarar på någon annans behov, utan romanerna berättar om hur såväl My som Hedda onanerar (*Smulklubbens skamlösa systrar*, 66; *Trekant*, 54–58). Det här står i kontrast till sexualiteten hos de heterosexuella kvinnorna som i större utsträckning svarar på mäns behov. My har under en period ett förhållande med en gift heterosexuell kvinna, kallad C-kupan, och hon beskrivs som passiv när det kommer till sex. My konstaterar att heterosexuella kvinnor är vana vid att bli uppraggade och förförda – att det till och med förväntas av dem att de ska vara passiva ”[o]m de inte vill bli betraktade som små kåta hyndor” (*Trekant*, 158). C-kupan berättar för My att hon aldrig har fått orgasm med en man, men med My kommer hon till sist, och så småningom tar hon för sig mer sexuellt tillsammans med kvinnor.

Temat med otillfredsställda heterosexuella kvinnor återkommer hos Boije af Gennäs. Sophie känner många kvinnor som nästan aldrig får orgasm med sina män eftersom männen inte tycks tycka att den kvinnliga orgasmen är tillräckligt viktig för att vänta in sina fruar (*Stjärnor utan svindel*, 501). När Kaja vid ett tillfälle inte vill ha sex blir Sophie förtvivlad, och när de talar om det inser de att Sophie ser på relationen som en man–kvinna–relation där kvinnan inte får nekas sex utan att bli en hora, men så är det inte säger Kaja: ”Jag är ingen man, du är inte min fru och jag är inte mer drivande än du i den här relationen. Vi är kvinnor båda två, du är min jämlike, och måste själv ta ansvar för när du vill ha sex. Och när du inte vill. Precis som jag.” (*Stjärnor utan svindel*, 321) Också här sägs den heterosexuella kvinnliga sexualiteten svara mot mäns behov, medan den lesbiska sexualiteten är självständig. När Sophie är på tjejklubb slås hon av hur frigjort många dansar – det var som ”förkroppsligad sexualitet” (*Stjärnor utan svindel*, 262). Sophie tycker att heterosexuella kvinnor har mycket att lära av de lesbiska: ”Hos de lesbiska fanns en stor mängd kunskap som heterosexuella kvinnor kunde dra nytta av, kunskap som rörde sexualitet och bejakande av den egna kroppen, som rörde styrka, som rörde vilja och förmåga att överleva i ett patriarkat.” (*Stjärnor utan svindel*, 262) De lesbiska kvinnorna befinner sig i andra slags rum än de heterosexuella kvinnorna. Män saknas i många av dessa rum, som därför inte heller färgas av manlig hegemoni. Som vi sett påverkar det manligt dominerade rummet den heterosexuella kvinnokroppen som måste hållas på plats och blir begränsad. På samma sätt påverkar avsaknaden av manlig hegemoni i det lesbiska rummet den lesbiska kvinnokroppen som får ta plats och får större manöverutrymme.

Klass, kön och sexualitet

Skillnaderna mellan de lesbiska och heterosexuella kvinnokropparna är också en fråga om klass, i synnerhet hos Boije af Gennäs där klass är en ständigt återkommande fråga. Hos Lodalen är klasstemat mindre framträdande, men det är tydligt att My och hennes vänner är vänsteraktivister som inte bryr sig särskilt mycket om vett och etikett. Karlsson sägs visserligen ha en fin familjebakgrund och håller ett välkomsttal vid tjejmiddagen, men festen blir ändå avslappnad och långt ifrån lika styrd av etikettsregler som de fester Sophie går på i *Stjärnor utan svindel*. Inte bara smokingfesterna i Riddarhuset, utan också mindre parmiddagar är kontrollerade in i minsta detalj. Romanens första kapitel beskriver en parmiddag hemma hos Sophie och Lukas, där Sophie inte kan slappna av en sekund av oro för att något inte ska gå enligt planerna; hon blir t.ex. alldeles kall när Lukas håller på att glömma bort välkomsttalet (*Stjärnor utan svindel*, 26). Samtidigt intar hon en viss ironisk distans till sin roll som värdinna när hon beskriver sig själv som en mekanisk docka: ”Värdinneskapets plikter, man var som uppvidbar. Tick, tick, tick; vassa klackar mot parketten; röda, blanka läppar, lika röda naglar; ädla stenar, glänsande ögon, skinande hår som liksom studs-studs-studsade medan man rörde sig.” (*Stjärnor utan svindel*, 18). Överklassmiljön bidrar med ännu en aspekt till det manligt dominerade rum som den heterosexuella kvinnokroppen befinner sig i och lämnar avtryck på den: rädslan för ett socialt felsteg som att glömma välkomsttalet påverkar Sophies kropp (hon blir kall).

Genom den lesbiska gemenskapen konfronteras Sophie med en annan rumslighet än den hon är van vid, och den blir en fristad från hennes roll som heterosexuell kvinna i överklassen. Det är ingen slump att Kaja bor på Söder, i ett kvarter där Sophie aldrig förut varit: ”Hyreskaserner, smutsiga fasader; hela kvarteret andades arbetarklass och misär [...]” (*Stjärnor utan svindel*, 119 f.) Idag kan beskrivningen tyckas skrattretande med tanke på de unga, välbärgade och trendsättande människor som rör sig på Söders gator, men förläggandet av det lesbiska kollektivet till just Söder bör ses som en strävan att placera Kaja och hennes vänner i ett specifikt rum: en arbetarklasstradition som ligger långt ifrån den tillvaro Sophie är van vid. Första gången hon besöker Kaja inser hon att hon kommit till

en annan värld. Här fanns inga såssnipor i silver, inga inramade släktporträtt, inga bordstabletter med fågelmotiv. Ett skåp stod öppet och avslöjade travar av urtvättade T-shirts och stickade tröjor. En randig trasmatta låg på golvet. Halvt sönderrivna affischer satt uppnålade på väggarna. Överallt stod växter. I vardagsrummet dammiga, omatchade möbler som föreföll att komma från någon typ av second-hand-affär. (*Stjärnor utan svindel*, 121)

Det här är ett hem som tycks levande och i samklang med dem som bor i det till skillnad från den likformighet som präglar de överklasshem som Sophie är van vid. Växterna betonar det organiska och naturliga i detta rum och hos dem som befolkar det. Den lesbiska tillvaron präglad av vänsteraktivism och arbetarklass framstår som mer naturlig, och den står i motsättning till den heterosexuella överklassstillvaron som framställs som artificiell. Rita Paqvalén läser *Stjärnor utan svindel* som en lesbisk utvecklingsroman där huvudpersonen strävar efter att bli ett autentiskt subjekt. Paqvalén lyfter fram motsättningarna mellan Sophies tidigare liv i en hårt kontrollerad heterosexuell överklass och den nya lesbiska fria gemenskap som hon blir del av och menar att den speglar en motsättning mellan falskhet och autenticitet: Sophie finner sitt ursprungsjag – bortom patriarkatets falska konstruktioner finns den sanna kvinnligheten (Paqvalén 2002).

Jag har betonat kroppens centrala roll i denna process. Kroppen blir en plats där de olika identiteterna kön, klass och sexualitet möts. Den befinner sig i olika rumsligheter som påverkar dess uttrycksmöjligheter och dess grad av naturlighet. Kombinationen kvinnlighet, överklass och heterosexualitet resulterar i en kropp som styrs av kulturen: den är kontrollerad och bör behaga betraktaren, men ges inte något större utrymme att agera på egen hand eller ta plats. Som kontrast presenteras en kropp där kvinnlighet, arbetarklass/vänsteraktivism och homosexualitet möts, och denna kropp framställs som naturlig och tillåts ta plats i sin egen rätt. Den heterosexuella kvinnokroppen ur överklassen hålls på plats medan den lesbiska vänsteraktivistiska kvinnokroppen tillåts ta plats – den kvinnliga kroppen behöver ett eget rum, d.v.s. ett rum som inte präglas av manlig hegemoni, för att kunna utvecklas fritt.

Referenser

- Agnew, John A. (2002). *Place and Politics in Modern Italy*. Chicago och London: The University of Chicago Press.
- Boije af Gennäs, Louise (1996). *Stjärnor utan svindel*. Stockholm: Norstedts.
- Cresswell, Tim (2004). *Place: A Short Introduction*. Malden, MA: Blackwell Publishing.
- Donnan, Hastings och Thomas M. Wilson (1999). *Borders: Frontiers of Identity, Nation and State*. Oxford och New York: Berg.
- Houltz, Anders, Hjalmar Fors och Enrico Baraldi (2006). "Introduction." *Taking Place: The Spatial Contexts of Science, Technology and Business*. Red. Enrico Baraldi, Hjalmar Fors och Anders Houltz. Sagamore Beach, MA: Science History Publications/USA, ix–xx.
- Lodalen, My (2005). *Smulklubbens skamlösa systrar*. Stockholm: Forum, 2003.
- . *Trekant*. Stockholm: Forum.
- Paqvalén, Rita (2002). "Att bli ett autentiskt subjekt." *Men det var hennes kläder: Nedslag i den samtida svenskspråkiga kvinnolitteraturen*. Red. Rita Paqvalén och Tiia Strandén. Helsingfors: Söderströms. 121–132.
- Rodell, Magnus (2008). "Monumentet på gränsen: Om den rumsliga vändningen och ett fredsmonument." *Scandia* 74(2), 15–51.
- Woolf, Virginia (2005). *A Room of One's Own*. 1929. Orlando: Harcourt.